

A NÁNDORFEHÉRVÁR ELLENI OSMÁN–TÖRÖK KISOSTROMOK (1490–1494)

SZABÓ PÁL

ABSTRACT

The fortress of Belgrade for long time was primary target of the Ottoman conquests. From 1490, after decease of Matthias of Hunyad, king of Hungary, under the reign of Wladislaw II these attacks were not commanded by the Sultan or by the army of the Sultan. Occasionally smaller Ottoman troops tried to besiege this Fortress. I separate these 'small-sieges' from 'greats' (1440, 1456, 1521), which were always commanded by Sultan. The chronicle of Antonio Bonfini and letters of Peter Varadi mentioned few attempts against Belgrade. My study focuses on these small-sieges, because the Ottomans utilised lack of supply of the Fortress and disturbed the defending system. In winter of 1490 Turks temporarily occupied two bastions. In 1491 was similar action. In 1492 Bayezid II determined to drive a campaign against the Hungarian Kingdom, but finally abandoned his plan. In March of 1494 the defenders almost ceded the Fortress by treason, in August Ali, Pasha of Smederevo took another attempt the occupation of Belgrade. Despite of the newer Ottoman–Hungarian peace treaty in 1495 these small siege attempts showed the vulnerability of this Fortress without any attack of the regular Ottoman army.

Általában egy-egy vár ostromtörténetének feltárása a nagy létszámú haderővel végrehajtott *obsidiók* kutatását jelenti, ahogyan Nándorfehérvár esetében is. Pedig az oszmán–török ostromok esetében a kisebb volumenűek is figyelmet érdemelnek. Jelen tanulmányom célja éppen az, hogy ezekre is ráirányítsam a figyelmet, hiszen megmutatták, hogy kisebb létszámú török erőkkel is lehet veszélyeztetni egy komoly erődítmény védelmét. A Nándorfehérvár ellen indított olyan, kisebb támadásokat vizsgálom, amelyek nem szultáni vezetéssel és nem szultáni, reguláris haderővel történtek, hanem a határ menti oszmán–török alakulatok alkalomszerű akciói voltak. Ezeket a kísérleteket ún. *kisostromoknak* nevezem, megkülönböztetésül a szultán személyes vezetésével folytatott török *nagyostromoktól* (1440, 1456, 1521).

1490-ig, Hunyadi Mátyás haláláig biztosítva volt az ország a török támadásokkal szemben, amelyet békeszerződés garantált. A helyzet némileg akkor változhatott volna meg, amikor az oszmánok hadereje a velencei háború befejeztével (1479. január 25.) felszabadult, és újra lehetőség nyílt az európai, északi irányú hódításokra. Az új szultán, II. Bayezid (1481–1512) Mátyással a békére törekedett az északi fronton. 1488-ban három évre szóló békét kötött, amely így csak 1491-ben járt le.¹ Mátyás és II. Bayezid levelezése arról tudósít, hogy 1488. június 15-én Bécsújhelyen esküdött meg a király a török követ előtt a béke pontjaira.² Dariusz Kol-odziejczyk lengyel történész szerint az 1488-ban megkötött béke csupán két esztendőre szólt, így 1490-ben járt le.³

Szakály Ferenc történész, a török–magyar küzdelem Mohács előtti szakaszairól szólva, az 1466–1520 közötti időszakot „*állóháborúnak*” nevezte. Ebben az időszakban ugyanis lezárult a Balkánért folyó harc, a szultáni hadsereg egyetlen alkalommal sem jelent meg a határvidéken. Inkább a szokásosnál nagyobb méretű portyázó hadműveletek és ismétlődő várostromok jellemezték ezt a korszakot, amelyben Szakály Nándorfehérvár elleni támadásokat is megemlíttet (1492, 1494).⁴

A törökök Jagelló II. Ulászló király (1490–1516) idejében sem hagytak fel Nándorfehérvár elfoglalásának tervével. Akár két, akár három évre szólt az 1488-as béke, az 1490 vagy 1491 utáni támadások már nem szerződésszegéssel történtek. Tringli István szerint a hadiállapot jogszerűen állt be a két állam között, amely az ország elleni oszmán–török támadások kiújulásában meg is mutatkozott.⁵ Ez a háborús időszak 1495-ig, az újabb békekötésig tartott.

A déli végvárrendszer keleti felének védelmét a temesi ispán látta el. Kinizsi Pál temesi ispán (1479–1494), majd utódai (Somi Józsa, Bátori István) egészen 1523-ig az „Alsó Részek főkapitánya” címet is viselték, amelynek bázisa Temesvár volt.⁶

Az 1490–1494 közötti háborús korszakunkban a Nándorfehérvár elleni első „kisostrom” kisebb, határ menti akció lehetett, amelyről a kortárs történetíró, Antonio Bonfini II. Ulászló koronázása évében tett említést. Úgy tudta, hogy a törökök 1490 telén „Görögfejérvár” két bástyáját elfoglalták, és a várost is majdnem a hatalmukba kerítették. „*Kinizsi alig érkezett meg a parancsnoksága alatt álló*

Alsó-Magyarországra, hogy a határokat védje a törökök támadásától, máris mindenféle kellemetlenségekről érkezett hír; hogy a törökök elfoglalták Görögfejevár két bástyáját, majdhogynem a város is a hatalmukba esett...” (5. 1. 80.).⁷ A vár huszonöt tornyából kettő nem lehetett jelentős eredmény, de a körülményekről, sajnos, többet nem tudunk meg. Az viszont a későbbiekben derül ki, hogy Nándorfehérvár nagy erődjé sokszor híjával volt a megfelelő védőseregnek. Talán ezzel összefüggésben van Váradi Péter, Bolognában tanult, humanista főpap, bács-kalocsai érsek *Leveleskönyvéből* ismert információ is. Váradi ugyanis 1490 decemberében „rendkívüli, természetbeni adót szedetett Nándorfehérvár védelmére.” December 11-én írt és fennmaradt magánlevelében (*missilis*) ugyanis erre biztatta a bodrogi ispánt, Wárdai Miklóst is. Ebből megtudjuk, hogy a király elindult a török ellen Pozsonyból, 12 000 katonával, Budán pedig a főurak kb. 6000 fővel várják. Nándorfehérvárban és Szabács váránál viszont élelmiszerek hiányoznak.⁸

Váradi Péter érsek 1491-ben Szata várából II. Ulászló királynak levélben számolt be egy újabb kisebb incidensről. A baricsi várnagya Nándorfehérvárból azt a hírt hozta, hogy a törökök az éjszaka leple alatt megrohantak egy őrizetlenül hagyott védőtornyot. „...a múlt hét szombatján, késő éjszaka nagy török csapat (*magna manu*) rohanta meg azt a védőtornyot (*in Bastam*), amelyet...a városka kapuja előtt emeltek, és korábban meglehetősen jól gondját viselték.” Az egyéni hősiesség és talpraesettség mentette meg a helyzetet. Ugyanis a támadók végül a tornyot „fölgyújtották, mivel egyetlen védő sem volt benne, kivéve egy borbélyt meg a feleségét, akik végül eloltották a tüzet.” A törökök ráadásul a várban lévő egyik nagy bombavető mozsárgyút is megszerezték. „...elvittek onnét a törökök egy hatalmas bombavető mozsarat is (*unam tamen ingentem bombardam!*), mely emberfejnél valamivel kisebb kődarabok hajítására szolgál.”¹⁰

Ez a királynak küldött beszámoló rávilágított a nándorfehérvári erőd mindennapi gondjaira, a védők kifizetlenségére és az ellátási problémákra is. „Belgrád vára nagyon rosszul, szinte sehogy sincs ellátva, ennél fogva valamennyi gyalog és lovas szétszéledt belőle...” Azaz a vár szinte védő nélkül maradt. Az a veszély fenyeget, hogy a „mintegy négyezer török gyalogos máris ott van, hogy támadást kíséreljen meg ellene.” Ez rávilágít arra a lehetőségre, hogy viszonylag kis létszámú gyalogos sereg is képes volt a várat körülfutni, és kisebb ostromot indítani! Ez annál könnyebben kivitelezhető lehetett, amikor a védők létszáma is megfogyatkozott. Váradi érsek szerint a baricsi várnagya a „tulajdon szemével látta, hogy a várban nincs ember, a kevés ott lézengő pedig teljesen ruhátlan (*penitus et inermes*), fegyvertelen, és a törökök csak a szüret idejére várnak, amikor az emberek szétszélednek szüretelni.” Így egyáltalán nem meglepő a levélíró aggasztó jóslata II. Ulászló király számára: „csekély, helyesebben semmi remény nincs a vár megvédésére, ha a törökök megkísérelnék valamit ellene.” (Boronkai Iván fordításai).¹¹ Váradi igyekezett meggyőzni az uralkodót, hogy ezek a hírek valósak, és mivel nem

jelentéktelen ügyről van szó, ezáltal sürgős intézkedésekre buzdítaná II. Ulászlót. „Sürgősen méltóztassék tehát felséged gondoskodni a vár védelméről, hogy ne legyen híjával a szükséges őrségnek; máskülönben ugyancsak tartanunk kell attól, hogy ha rajtaütnek, az nemcsak ezt az országot sodorja veszedelembé, de kárt okoz a kereszténységnek is.” Valószínű volt, hogy ismét nem jutott elég védő minden toronyra, amely egy 25 toronyból álló hatalmas erődnél alapvető probléma. Váradí levelében megindokolta sürgetésének okait is: „Feladatomnak véltem ezeket mindjárt tudatni felségeddel, részben a felségedhez fűző köteles hűségem, részben az ország üdve miatt, de egyházmegyém érdekében is, amelyet közvetlenül érint, ha Belgráddal történik valami.” (Boronkai Iván fordításai)¹² A király intézkedését nem ismerjük, de a leírtakra nem is kellett sokáig várni.

Antonio Bonfini szerint a török mozgolódás újra 1492 februárjában indult meg, amikor a király február 2-ára, Budára a *Decretum Maius* törvényének – az ún. 1492. évi nagy dekrétum – megtárgyalására és elfogadására újabb országgyűlést hívott össze. „mialatt erre az országnagyok gyülekeztek, híre jött, hogy a török a közönségesen Belgrádnak mondott Görögfejérvár felé siet, melyet nem csupán Magyarország, hanem az egész keresztény társadalom védőbástyájának tartották, és ez némileg megzavarta a gyűlést” (Kulcsár Péter fordítása). A határ menti török alakulatok Szendrőnél csoportosultak, ahol „száraz lábbal” át akartak kelni a Dunán. „Azt hitték, hogy a kemény és erős hidegben be fog fagyni”, de a folyó mégsem fagyott be. A törökök ekkor inkább Szabács felé végeztek elterelő hadműveletet, amelyet végül Kinizsi Pál csapatai állítottak le. Bonfini nem tett említést Nándorfehérvár elleni akcióról, csak annyiról, hogy 1492-ben Nándorfehérvár mellett is kb. 600 főnyi török sereget vertek meg, amely akkor indult útnak, amikor a törökök megtudták, hogy mindkét várkapitány a februári budai országgyűlésre tart (5. 2. 110.).¹³

A későbbiekben ezt a hanyag és a vár őrzésére nézve súlyosan veszélyes magatartást országos törvényben megtiltották. Az 1495. évi dekrétum 36. cikkelye előírta, hogy a két várnagyból (tisztből) az egyiknek, fővesztés terhe mellett, mindig a várban kell tartózkodnia.¹⁴ Sajnos az 1492. évi *Decretum Maius* megerősítő részében nincsenek külön megnevezve a nándorfehérvári kapitányok, egyedül a macsói báni tisztsége miatt Újlaki Lőrinc herceg, akiről még szólunk a későbbiekben (DF-DL 39 325). Bár Bonfini nem utal ostromra, Szakály Ferenc szerint a Nándorfehérvár és Szabács elleni ostromokra 1492 márciusában került sor.¹⁵

Bonfini leírásából a határ menti mozgolódás mélyebb okai is kiderülnek, amelyet a királynak a törökökhöz küldött követe, Coborszentmihályi Cobor Márton elmondásából ismerünk. „Azt beszéltek, hogy Cobor Mártont, akit a király már nagyon régen fontos dolgokban küldött el követségbe Bajazet császárhoz, készakarva tartották ott vissza, sokáig választ sem adva neki, nehogy a háborús készülődéseikről hírt hozzon...” A követ júniusban hazatért, és elmondta, hogy „Bajazet szárazon is vízen

óriási hadi készüléket tett; hogy a Márvány-tengeren kétszáz három-evezősoros gályát gyűjtött össze, a Fekete-tengeren sok hajót épített és nem kevés gyorsjáratú tutajt is, amelyet a Dunára küldött, Boszniában számos könnyű sajkát szerelt föl, melyet a Szávára bocsátott, Ázsiából és Európából hihetetlen tömeg katonát toborzott, és hogy az emberek száma elérte a kétszázezret...” (5. 3. 5, Kulcsár Péter fordítása).¹⁶ Bonfini nagy művének XVII. századi folytatója, Istvánffy Miklós *Historiájában* hasonló információval szolgált: „... beszéli vala az, hogy Bajazet felette nagy föld- s tengeri készülettel a tavasznak elein a keresztények ellen nagy haddal indulna. De mely felé szándékozott legyen, meg nem tudható volna. Nándorfejérvárat az ő értelme szerint nemigen kellene féltelni...” (Második könyv, Tállyai Pál fordítása).¹⁷

Úgy látszott, hogy Bayezid szultán nyomulni fog előre, a történetíró szerint úgy számoltak, hogy a török sereg „míg az ország szélső várainak az ostromával tölti az időt, két hónapon belül, könnyen összegyűjthet egy hatvanezer főből álló sereget”. Ebben a gondolkodásban jól látszik a végvár katonai szerepében való bizalom. Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz tábornok későbbi megállapítása szerint is a vár védelmének akkor van értelme, ha legalább kétszer annyi erőt tud lekötni, mint amennyi a védők ereje. Így egy túlerőben lévő szultáni sereg támadása egy ilyen várral eredményesen blokkolható.¹⁸ Annyit tudunk meg Bonfinitől, hogy „Bajazet pedig, aki Fejérvár gyors lerohanásának tervével Szófiáig nyomult előre...” (5. 3. 10.).¹⁹ Ugyanezt közli Istvánffy is.²⁰

Egy európai háborúra a szultánnak ekkor meg is volt a lehetősége, mert az Oszmán Birodalom felszabadult az egyiptomi fronton. Hosszú ideig háborúzott a két rivális szultánság egymással (1485–1491). Ennek oka az volt, hogy a mameluk szultán menedéket adott Dzsem hercegnek, és támogatta visszatérését Bayezid győzelme után.²¹ 1491-ben II. Bayezid eredményesen fejezte be a Mameluk Szultánság elleni hadjáratát.²² Ekkor egy nagyszabású szultáni hadjárat indítását határozta el a Magyar Királyság ellen, amelyet a belső megosztottság még sebezhetőbbé tett.

A perzsa származású történetíró, Szeád-eddin *A történetek koronája* című munkájában erről részletesebben beszámolt. A szultán látta, hogy II. Ulászlót nem minden „bán” támogatta, és lázongani kezdtek. „Ezért az ördög társaságába szegődött előkelők között nagy egyenetlenség kapott lábra. Magyarország ügyei nagyon zavartak s bánjainak tervei ellenkezésök miatt semmisek és így az ország elfoglalása csak attól függ, hogy a szultán arra irányozza hódító hadjáratát.” (Thúry József fordítása). A szendrői Khádím Szulejmán pasa ezt igyekezett kihasználni, és megüzente Belgrád (Nándorfehérvár) bánjának, hogy adja át a szultánnak a várat, és a jutalom nem marad el. Azt megjegyzem, hogy a nándorfehérvári bán (*banus Nandoralbensis*) titulus éppen ekkoriban tűnik fel először írott forrásban.²³ „Ha az általad jól őrzött és kormányzott Belgrád várát – mely az istentől védelt birodalom és Magyarország közé van ékelve – a szultánnak átadod, bizonyos,

hogy annak kormányzóságát visszaajándékozza neked s Alads-Hiszárt (Krusevac) és Izvornikot is hűbéredhez csatolja.” Az üzenet többet sejtetett a belgrádi kapitánynak: „Kétség sincs benne, hogy a felséges sah mellett rangod és méltóságod a mostaninál sokkal nagyobb lesz s tiszteltetésed minden képzeletet felülmúl.” A „belgrádi bán” elfogadta az ajánlatot, de azzal a feltétellel, hogy „a felséges sah mindenesetre küldjön ide sereget, én pedig szolgálatát teljesítem” (Thúry József fordítása).²⁴ Szulejmán szendrői pasa ezt a választ örömmel jelentette, és „a felséges szultánt feltűzte Belgrád elfoglalására és kérte, hogy ezt az alkalmat ne szalassza el.” Innentől a folytatás ismerős, a Bonfininél leírtak szerint.

Bár a török krónikás nem nevezi néven, de a belgrádi bán személyét Újlaki Lőrinc hercegen találta meg a történész szakma. Például a két világháború között Doberdói Breit József,²⁵ illetve legutóbb az Újlaki Lőrinc elleni királyi hadjáratról monográfiát író Fedeles Tamás.²⁶ Ha Szeád-eddin „belgrádi bán” kitételét macsói bánként értelmezzük, Újlaki valóban a belgrádi központtal fennálló Macsói Bánság élén állt. Ebbéli tisztségében („*Laurentius dux de Wylak banus Machoviensis*”) meg is találjuk őt a forrásokban, a már említett, 1492. évi *Decretum Maius* méltóságnévsorában²⁷ és több oklevélben.²⁸

A szultáni „bayezidi ajánlatot” Doberdói viszont arra vonatkoztatta, hogy a szultán Újlakinak felajánlotta a koronát. Azt valóban tudnunk kell, hogy a Hunyadi családdal jó kapcsolatot ápoló Újlaki Miklós fia, Lőrinc is egyértelműen Corvin János trónigényét támogatta. Annak bukása után nem jelent meg II. Ulászló koronázásán.²⁹ Az ő törökkel való esetleges összejátszását inkább a két évvel későbbi, 1494. évi események miatt gyanúsíthatjuk. Ami azonban a korona felajánlását illeti, véleményem szerint nem feltétlenül a magyar koronára kell gondolnunk, hiszen nem tudunk arról, hogy Lőrincnek ilyen ambíciói lettek volna. Sokkal inkább az apja, Újlaki Miklós által Mátyás királytól nyert bosnyák királyság folytatására, amely azonban Újlaki halálával megszűnt. Lőrinc „csak” a boszniai herceg címet viselhette.

Váradai Péter 1492. augusztus 12-én Bács várából II. Ulászló királynak írt levele a szultáni haderő mozgásával összefüggő, magyarországi mozgólódásokról tudósított. A nándorfehérvári bán embere, egy török szökevény (*Turcus quidam transfuga*) is megerősítette, hogy a szultán (*caesarem Turcorum*) „Teljesen elhatározta, hogy először a Száva menti kisebb várakat támadja meg. Miután, azokat birtokolja, Belgrádot is megostromolja. A mi emberünk, akit ezekben a napokban küldtünk a mi várunkba, Barich-ba, azt is jelentette, hogy nyolcezer török a bányák (vagy Födemes)³⁰ előtt összegyűlt, azon szándékkal, hogy átkeljen a Száván, amit oly sokszor mondanak, hogy megtesznek; annyira, hogy a gázlón lovakkal átkeljenek a szerémségi vármegyékbe betörni. A Száva mentén akik szomszédosok, most nagy félelemben vannak. Az írnok azt is mondja, hogy (a szultán) Szófiából valamennyi tengeri seregen (vagy a Hegyen túliakon) túl, a szendrői basát összehívta, és ők nem messze Szendrőtől

várához a szultán érkezésére.³¹ Számunkra azért fontos e részlet, mert a szultáni hadsereg és a határ menti török sereg, a szendrői pasa seregének koordinációját mutatja. Várad érsek – segélykérő levele megírásakor – még nem tudta, hogy mi lesz a szultáni hadjárat további sorsa, ezért késedelem nélkül sürgette a királyt nagyobb létszámú őrsegről való minél gyorsabb gondoskodásra Nándorfehérvár várában. A védősereg ellátása – főleg az élelem és zsold elmaradása miatt – ismét mélyponton lehetett. *„Mivel a gyalogosok, akiket a felségtek küldött oda, részben a mértéktelenül szokatlan időjárás (levegő) és a fölötté nagy ivászat miatt, elragadtan ellankadnak; részben az élelem, ahogy mondják, és az adott zsold elmaradása miatt, mint mondják, a legnagyobb részben már elmentek!”* (Szabó Pál fordításai).³² Várad, levelének végén, ismételten hangsúlyozta, hogy ilyen állapotok mellett nem lehetséges az ellenállás, ha a szultán hozzákezd szándékának megvalósításához.

Egy – ugyanebben az évben keltezett – olasz nyelvű forrás is megerősíti, hogy a szultán valódi célja Nándorfehérvár lehetett. 1492. június 12-én egy raguzai orvos, Antonius Victorinus levelében tudósította a milánói herceg főkapitányát, Bentovoglio Jánost, hogy a török szultán Szófiánál nagy hadsereggel vonul Belgrád és Magyarország ellen. Azt is megírta, hogy a király a Dunánál vonult fel azt megvédeni, 80 000 fős sereggel.³³ Ezen értesülés szerint II. Ulászló felkészülten várta a határnál a szultáni támadást, és jól megerősítette Nándorfehérvár védelmét.

A szultán 1492 tavaszán Drinápolynál valóban egy 200 000 fős haderőt vont össze. Azonban II. Ulászló külpolitikai sikerei és az Újlakiban való bizalmának hiánya miatt végül lemondott eredeti céljáról, és inkább Albánia ellen támadott. Szeád-eddin szerint kételkedett a „gyaur” ígéréteiben. *„A jó hírnévnek ártó és szégyenletes dolog volna, ha az ellenség szavára hallgatva, ekkora sereggel és szolgálattal oda mennénk [t.i. Belgrádhoz!] és aztán üres kézzel térnénk vissza.”* (Thúry József fordítása). Szinán kapudán pasának megparancsolta, hogy 300 hajóval vonuljon Arnaut parton Avionába (Albánia). Ott várjon rá, mert Bayezid Szófiában ütött tábornok. Itt érte az újabb hír, hogy *„a hitetlenek bánjai értesültek a győzelmes sah közeledéséről, az egyenetlenkedést szövetkezéssel cserélve fel...”* A belgrádi bánt pedig *„a fővárosba hívták és állására mást neveztek ki.”* *„Az új király, a hódolat alapját lerakva, fejedelmi ajándékokkal küldött követe által kijelentette, hogy az előbbi szokás szerint kötelezi magát adófizetésre.”* Így a szultán *„a hadjárat gyepöljét”* Albánia felé irányozta, és a Magyarország elleni hadjáratról lemondott.³⁴ Annyi valóban igaz, hogy 1493 novemberétől már mást találunk a nándorfehérvári báni tisztségben, éppen a követként hazatért Cobor Mártont, aki 1494 novemberéig viselte ezt a tisztséget.³⁵

A török krónika a befejezésben is egybecseng Bonfini leírásával. A Szeád-eddin által említett követ Cobor Márton lehetett. *„Bajazet az egyik basa biztatására seregével az első-mysiai Szófia városáig vonult, hogy míg a magyarok külső háborúságokkal és belső viszálykodásokkal bajlódnak, innen Fejérvár elragadására induljon, miután*

azonban tudomást szerzett a magyaroknak a németekkel meg a lengyelekkel kötött iménti egyezségéről, amelyről hazulról indultában még fogalma sem volt, dühös szemrehányást tett a basának meggondolatlanságáért, és a hadjárat egész tervét megváltoztatta” (5. 3. 5. Kulcsár Péter fordítása).³⁶

II. Ulászló ezeket megtudván a hazatért követőtől, jobban megerősítette a végvárat. A magyar király „a német és lengyel háború befejeztével, miután az ország a legégetőbb veszedelmektől megmenekült”, „a törökkel szomszédos minden várat azonnal katonával, ágyúval, élelemmel és fegyverrel rak meg.... Fejér várát ezer cseh katonával és minden, hadakozáshoz szükséges dologgal megerősíti; a többi csehnek megparancsolja, hogy menjen Kinizsi Pálhoz Alsó-Magyarországra” (Kulcsár Péter fordítása, 5. 3.10.).³⁷

Azt állapíthatjuk meg, hogy 1492-ben már reguláris szultáni hadjárat célja volt Nándorfehérvár, azonban a fősereg támadási irányát, mint említettük, végül megváltoztatták. Több ilyen szultáni kísérletre II. Bayezid uralkodása alatt nem is került sor.

A végvárakban lett volna rendelkezésre álló, megfelelő haderő. A cseh katonák kapcsán szót kell ejteni az országban lévő, de ki nem fizetett Fekete Sereg erejének kihasználatlanságáról is. Ugyanis 1492 a „veterán csehek úgynevezett fekete serege, melyet Alsó-Magyarország határainak védelmére, a török betörések visszaszorítására küldtek” – ahogyan Bonfini némileg önkényesen és elítélően megjegyezte – „önkénteskedéseinek és mohóságának tűrhetetlen szabadosságáért Kinizsi Pál kapitánytól elnyerte méltó büntetését” (5. 3. 20.).³⁸ Az indok sokkal prózaibb volt: mivel nem fizették ki a zsoldot, a sereg maga „gondoskodott” annak behajtásáról. Kinizsi végül 1492 augusztusában, Halászfalu mellett verte le őket. Bonfini szerint „a csehek megesküdték, ezután mindig engedelmeskednek Pál parancsának, a jövőben a magyarokkal szemben semmi rosszat el nem követnek”. Azonban a fizetségüket nem követelhatték. Könnyezve esküdtek fel arra, hogy „az elmúlt időkben elmaradt zsoldot többé nem követelik” (5. 3. 40.).³⁹ Témánk szempontjából azért fontos erről tudnunk, mert közülük Nándorfehérvár védőseregébe is helyeztek katonákat. II. Ulászló hivatalosan 1493. január 6-án oszlatta fel a sereg maradványait.⁴⁰ A Fekete Sereg nem fizetése és feloszlata jelentősen befolyásolta Nándorfehérvár védelmi erejét is.

A két ország közötti hadiállapotban ennél nagyobb határ menti támadási kísérletek is fenyegették az országot. 1493. február elején a szendrői bég, Ali Mihaloglu például Horvátországba tört be, ahol Ubdinánál Derencsényi Imre katasztrofális vereséget szenvedett, és maga is török fogságba került. Jakub boszniai pasa pedig augusztusban támadt, majd Karinthia felé nyomult előre.⁴¹ 1494 telének végén Kinizsi Pál átkelt a befagyott Dunán, Szendrő alatt, és háromezer lovast küldött Szerbia pusztítására. Ali bég, szendrői kapitány két közeli kastélyát is elértek (5. 3. 130.).⁴²

1494 márciusában – Cobor Márton bánsága alatt – Nándorfehérvár ismét veszélyben forgott. Ezúttal nem határ menti kistest, hanem megvesztegetéssel az árulás fenyegette. Kinizsi arról kapott hírt, hogy „az őrkatonák Görögfejérvárnak

a törökök kezére való átjátszásáról szönek terveket” (5. 3. 145.).⁴³ A hatályos dekretumok szerint ez a hűtlenség vétkének és főbenjáró bűnnek számított. A várak elárulóira (*traditores*) mind a már említett 1492. évi Decretum Maius (13 cikkely), mind a későbbi, 1495. évi dekretum (4. cikkely) keményen lesújtott.⁴⁴ A Tomori Pál – akkor fogarasi várnagy (1505–1514) – által 1508-ban megalkotott *fogarasi statútum* is halálbüntetést szabott ki ilyen esetben.⁴⁵

Így a történetíró Bonfini sem a halálbüntetés rendítette meg, hanem annak módja. Kinizsi „Az összeesküvés főkolomposaira azonnal csapatokat küldött, és ezek iszonyú kínzások után bevallották a bűnt, mire borzalmas és tudtommal sosem hallott büntetéssel sújtotta valamennyit”. Inkább az elrettentés vezethette, mintsem az öncélú kegyetlen végrehajtási mód. „Mindennap egyet közülük kecske módjára nyársra húzatott, ezt tűzön ropogósra süttette. és társainak eledelül adta, a rettenetes lakoma szörnyűségét növelendő, meg-megkérdezve, inyükre való-e az áruló húsa.” Az utoljára maradottat pedig halálra éhezette (5. 3. 145.).⁴⁶ Mivel tudjuk, hogy a vár védőserégében (kifizetetlen) cseh zsoldosok is voltak, könnyen lehet, hogy ezek szervezték a vár átadását.

Istvánffy *Históriája* ugyanezen eseményt 1493-ra helyezte át. „Kinizsi, mikor Nándorfejevárra jutott volna, azoktól, kikre az várasnak s várnak őrzése bízattatott vala, megérté, hogy némelyek várat az törököknek elárulása felől Ali béggel gonosz tanácsot tartottak volna.” A büntetés már jól ismert: „... az öröknek módjára megsüttetvén, az vétekre gondoló társokkal megrágattatta” (Második könyv, Tállyai Pál fordítása).⁴⁷

II. Ulászló 1494. május 4-én kelt oklevelében ismét a várat fenyegető török veszélyről olvashatunk. A király Lőcséről arról írt, hogy híre jár, hogy a törökök Nándorfehérvárt fenyegetik, ezért Bánffy Miklós Baranya vármegye udvarmesterének meghagyja, hogy Nándorfehérvár és a végvárok ellátásáról élelmiszerekkel kell gondoskodni, és ezen intézkedések során neki segítsenek (DF-DL 204 024).⁴⁸ A hír – úgy tűnik – valósnak bizonyult.

Mert, Bonfini révén, a negyedik könyvben arról szerzünk tudomást, hogy 1494 augusztusában a törökök újabb betörése alkalmából Nándorfehérvárt váratlanul megostromolták. A legfőbb indok megint a védőserég rendkívül alacsony létszáma lehetett. „...megtudva, hogy Görögfejevárt mindössze kétszáz katona őrzi, váratlanul megrohanták, hét zászlót már fel is tűztek a hegyre, és könnyen el is foglalták volna, ha Kinizsi Pál egyik kapitánya Temesvárból egy fölszerelt légiónal odasietve vitézül el nem zavarja őket a falaktól és a Szerémségből, melyet már fenyegetni kezdtek” (5. 4. 60. Kulcsár Péter fordítása).⁴⁹ Ez a váratlan rajtaütés egy újabb kisostromnak tekinthető. Doberdói szerint Ali szendrői pasa akciója lehetett.⁵⁰ Szakály Ferenc is Kinizsi érdemének tartja Nándorfehérvár megmentését.⁵¹

Az 1494. évi török betöréssel függött össze II. Ulászló és Újlaki Lőrinc herceg egymással való szembefordulása. Ennek közvetlen oka a király néhány adószedőjének meggyilkolása, de több mögöttes érv is szóba jöhetett. Ezek között volt

a törökkel való összejárás. Érdekes módon Bonfini is megemlítette. A „hűtlenséget [t. i.: a hűtlenség vétkét] *leginkább az bizonyította*”, hogy a törökök „*az ő faluinak mind megkegyelmeztek, ezeket bizonyos jelekről, kiaggatott tökről, rongydarabról ismerték meg*” (5. 4. 65. Kulcsár Péter fordítása).⁵²

A török, úgy tűnik, hogy ezután visszatért az ellenerőd felállításának tervéhez. Az 1495. év során tudunk egy újabb palánkvár (favár) létesítésének tervéről is. Bonfini szerint a király az adókivetést egyszer azzal indokolta, hogy „*megbízható kémjelentésekből ismeretes, hogy a török Szendrő és Nándorfejérvár között favarat [t. i.: palánkvárat] akar építeni, rengeteg anyagot hordott össze, hogy a munkát gyorsan bevégezhesse, és Görögfejérvár kapuit napról napra csúfosabban döngethesse*” (5. 5. 90. Kulcsár Péter fordítása).⁵³

II. Ulászló törvényalkotásában Nándorfehérvár és a többi végvár felértékelődött. Az 1495. évi dekrétum szigorúan rendelkezett az ország végvárainak őrzéséről. A 33. cikk előírta, hogy a királynak olyan tiszteket (kapitányokat) kell kineveznie, akik bővelkednek a javakban, és a hadi mesterségekben is járatosak. A hadifelszerelés megőrzéséért pedig szigorú felelősséggel tartoznak. A vár javairól (élelem, hadifelszerelés) évente számadást kell adniuk (34. cikkely), a mulasztásuk pedig a hűtlenség vétke tényállási eleme lett, a puskák, ágyúk, hadi felszerelések, élelmiszerek elvitele, különösen Nándorfehérvár és Jajca várainak esetében (35. cikkely).⁵⁴

Az 1494–1495. évben került sor II. Ulászlónak az Újlaki Lőrinc és szövetségesei ellen vezetett hadjáratára. A király seregének győzelme után Pécsen, 1495. március 27-én került sor a megegyezésre a király és Lőrinc herceg között. A dátumnak más szempontból is jelentősége van. Fedeles Tamás véleménye szerint – jelképesen – ugyanezen a napon fogadta a király a népes török követséget, amely az oszmán–magyar békekötést előkészítő tárgyalásokra érkezett.⁵⁵

A béke tényleges megkötéséről oszmán–török forrás is tudósít. Ez az 1495-ben megkötött békeszerződés három évre szólt.⁵⁶ Egyelőre véget is vetett a Nándorfehérvár elleni újabb oszmán–török támadásoknak. II. Bayezid inkább Lengyelország ellen fordította hadseregét (1497–1499), főleg Moldova mielőbbi megszerzéséért.⁵⁷

A Budán megkötött békéről Bonfini is beszámol, sőt megtudjuk az előzetes tervezett időtartamát is: „*a török követek, akik a tavaly Konstantinápolyba küldött Móre Péterrel érkeztek Budára, tízévi fegyvernyugvást kértek, csinos és egzotikus ajándékokat, néhány ezüstkupát hoztak a királynak. Ez kegyesen fogadta, viszonzásul bőkezűen megajándékozta őket, de úgy bocsátotta el, hogy csak háromévi fegyverszünetet engedett, azzal a feltétellel, hogy e három esztendő alatt egyik fél sem alkalmaz erőszakot, nem intéz támadást, a horvátországi vereség foglyait hamisság és csel nélkül visszaadják; Ulászlónak viszont jogában áll akár meghosszabbítani a fegyverszünetet, ha akarja...*” (5. 5. 40.).⁵⁸

Istvánffy hasonlóképpen vette át *Históriájában* Bonfini közlését. A törökök „...tíz esztendeig való frigyét kívánnak vala...”, azonban II. Ulászló király végül „három esztendeig való frigyét vete...” (Harmadik könyv, Tállyai Pál fordítása).⁵⁹

Összegzőképpen megállapítható, hogy a 15. század végének Nándorfehérvár elleni támadásai nem szultáni haderők, hanem helyi kísérletek: 1490-ben, 1491-ben, 1492-ben és 1494-ben. Szörényt, Nándorfehérvárt, Szabácsot és Jajcát zárták körül a török bégek, 1494-ben pedig Kinizsi akadályozta meg Nándorfehérvár árulás általi átadását.⁶⁰

A vár ellátási nehézségei és főként a védősereg alacsony létszáma lehetővé tette, hogy szultáni nagyostromok helyett kis létszámú (600-4000 fős), főleg határ menti haderő is veszélyesen megpróbálkozzon a vár megtámadásával. Véleményem szerint az 1490–1494 között, a vár ellen indított török kisostromok tanulsága éppen ebben áll, és egyúttal a Nándorfehérvár elleni első oszmán–török nagyostrom elemző értelmezését is árnyalja.

Mindezt Pálosfalvi Tamás az 1440. évi ostromról szóló könyvemre vonatkozó tanulmányában – az ostrom első szakaszában – teljesen elképzelhetetlennek tartotta,⁶¹ pedig az eddigi példákban láthattuk, hogy mennyire nem mondott ellent ez sem a „józan észnek”. Az 1490 és 1494 között indított kisostromok megmutatták, hogy nem feltétlenül szükséges a szultáni reguláris haderő megérkezése ahhoz, hogy komoly gondokat okozzon egy ilyen jelentős vár védőseregének. Ezen megfontolásból jómagam 1440 tavaszán Evrenoszoglu Ali támadását, II. Murád szultán megérkezéséig, ilyen kisostromnak tekintem.

JEGYZETEK

A szerző a Délvidéki Kutató Központ (Szeged) tagja, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos munkatársa.

¹ Doberdói Bánlaki (Breit) József: *A magyar nemzet hadtörténelme. 12. rész. Az ország süllyedése a Jagellók alatt. A mohácsi katasztrófa. 1490–1526.* Budapest, 1939. 25. (a továbbiakban: Doberdói 1939.)

² Papp Sándor: *Magyarország és az Oszmán Birodalom (A kezdetektől 1540-ig).* In: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. (szerk: Zombori István) Budapest, 2004. 59. Hazai György: *A Topkapu Szeráj Múzeumának magyar vonatkozású iratai.* Levéltári Közlemények 26. (1955) 293–294. (TSMA. E. 8568)

³ Kołodziejczyk, Dariusz: *Ottoman–Polish diplomatic relations (15th–18th century) An annotated edition of 'Ahdnames and other documents.* Leiden, 2000. 82. (a továbbiakban: Kołodziejczyk 2000.)

⁴ Szakály Ferenc: *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526).* In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából (Szerk: Rúzsás Lajos, Szakály Ferenc) Budapest, 1986. 46. (a továbbiakban: Szakály 1986.)

⁵ Tringli István: *Mohács felé 1490–1526. Magyarország története 8.* Budapest, 2009. 61–62; Generál Tibor: *Allah hadserege.* Budapest, 1987. 79. (a továbbiakban: Generál 1987.)

⁶ Kubinyi András: *A Szávaszentdemeter-nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez.* Hadtörténelmi Közlemények 1978/2. 195. C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás:

- Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapak és bárók. Budapest, 2016. 124–125. (a továbbiakban: C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016.)
- ⁷ Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. (Ford.: Kulcsár Péter) Budapest, 1995. 949. <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/bonfini.html>. Letöltés ideje: 2018. 05. 16. (a továbbiakban: Bonfini 1995.)
- ⁸ Véber János: *Két korszak határán. Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe*. 2016. 91., 150.; DF-DL 82 029.
- ⁹ In: Janus Pannonius. *Magyarországi humanisták (15–16. század, epistolák)*. Budapest, 1982. 645. (a továbbiakban: M.H. 1982.) Levelezésének kiadása: Petri De Warda ecclesiarum colocensis et bachiensis canonice unitarum archiepiscopi Epistolae cum nonnullis Wladislaw II. Regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Praefatus est et indicem chronologicum subjecit Carolus Wagner. Posonii et Cassoviae 1776. 58. (Epistola XXV.) (a továbbiakban: Váradi 1776.)
- ¹⁰ M. H. 1982. 645.
- ¹¹ M. H. 1982. 645.
- ¹² M. H. 1982. 646.
- ¹³ Bonfini 1995. 965.
- ¹⁴ *Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytár 1000–1526*. (Szerk.: Márkus Dezső) Budapest, 1899. 583. (a továbbiakban: CHJ 1899.)
- ¹⁵ Szakály 1986. 46.
- ¹⁶ Bonfini 1995. 967.
- ¹⁷ Istvánffy Miklós: *Magyarok dolgairól írt históriája*. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. 1–12. könyv. (Sajtó alá rendezte: Benits Péter) Budapest, 2001. 68. (a továbbiakban: Istvánffy 2001.)
- ¹⁸ Szabó Pál: *1440 – Nándorfehérvár első oszmán–török ostroma és előzményei*. Szeged, 2015. 90.
- ¹⁹ Bonfini 1995. 968.
- ²⁰ Istvánffy 2001. 68.
- ²¹ Matuz József: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1990. 63. (a továbbiakban: Matuz 1990.)
- ²² Doberdói 1939. 26.
- ²³ C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016. 145. Váradi Péter érsek alább tárgyalandó, 1492. aug. 12-i levelében.
- ²⁴ *Török történetírók* I. kötet. Fordította Thúry József. Budapest, 1893. 174. (a továbbiakban: Török történetírók I. 1893)
- ²⁵ Doberdói 1939. 26.
- ²⁶ Fedeles Tamás: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27. Szeged, 2012. 26. (a továbbiakban: Fedeles 2012.)
- ²⁷ CHJ 1899. 560–561.
- ²⁸ DF 269 459 (1492. 04. 06.) DF-DL 46 209 (1493. 02. 08.) DF-DL 101 175 (1493. 09. 02. szép kalligráfiával) DF-DL 35 559 (1494. 06. 19.)
- ²⁹ Fedeles 2012. 27, 29.
- ³⁰ Födemes vagy Fodimes
- ³¹ „et omnino statuisset castra primum minora iuxta Savum aggredi, deinde illis obtentis (illic intendit) etiam Belgradum obsidere. Refert etiam homo noster, quem versus castellum nostrum Barich his diebus miseramus, octo millia Turcorum apud fodinas (Födimes) esse congregatos, eo proposito (eo fine), ut transito flumine Zavi, quem decrevisse multum (multi) dicunt, adeo ut pervium iter equitibus prebeat, incursionem in comitatum Sirmiensem faciant, et nunc finitimos illos iuxta Zavum maximo esse terrore percussos; scriba vero dicit, ultra maritimos (Ultramontanos) omnes bassam de Smederew ex Sophia advocasae, et eos non longe a Smederew constitutos prestolari caesaris adventum.” In.: *Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Második kötet. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, 1198–1526*. (Szerk.: Thallóczy Lajos – Áldásy Antal) Budapest, 1907. 290. (a továbbiakban: Thallóczy–Áldásy 1907.) Zárójelben a szövegeltérések. In: Váradi 1776. 87. (Epistola XLII.)

- ³² „quia pedites, qui missi per maiestatem vestram fuerant, partim intemperie insueti aeris, vel potatione nimia, correpti (corrupti) languoribus, partim pecuniis, ut aiunt, et debito stipendio destituti, maxima in parte dicuntur abscessisse.” In: Thallóczy–Áldásy 1907. 290; Váradi 1776. 87.
- ³³ In: Thallóczy–Áldásy 1907. 288–289.
- ³⁴ Török történetírók I. 1893. 175.
- ³⁵ C. Tóth–Horváth–Neumann–Pálosfalvi 2016. 145.
- ³⁶ Bonfini 1995. 967.
- ³⁷ Bonfini 1995. 968.
- ³⁸ Bonfini 1995. 969.
- ³⁹ Bonfini 1995. 971.
- ⁴⁰ Kulcsár Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, 1981. 71.
- ⁴¹ Doberdói 1939. 33.
- ⁴² Bonfini 1995. 979.
- ⁴³ Bonfini 1995. 980.
- ⁴⁴ CHJ. 1899. 567.
- ⁴⁵ „A Vár [t. i.: Fogaras várának, Sz. P.] árulójai, hűtlenjei a fejüktől fosztassanak meg.” „Proditores, infideles Castri, capite priventur.” *Fogarasvidéki Statutumok*. In.: Magyarországi Jogtörténeti Emlékek. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. 1. kötet. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. (Összegejtették, felvilágosító, összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták Dr. Kolosváry Sándor és Dr. Óvári Kelemen) Budapest, 1885. 170.
- ⁴⁶ Bonfini 1995. 980.
- ⁴⁷ Istvánffy 2001. 78.
- ⁴⁸ In: Thallóczy–Áldásy 1907. 292.
- ⁴⁹ Bonfini 1995. 986.
- ⁵⁰ Doberdói 1939. 38.
- ⁵¹ Szakály 1986. 46.
- ⁵² Bonfini 1995. 987; Fedeles 2012. 28.
- ⁵³ Bonfini 1995. 1005.
- ⁵⁴ CJH. 1899. 583.
- ⁵⁵ Fedeles 2012. 125.
- ⁵⁶ Kołodziejczyk 2000. 82.
- ⁵⁷ Matuz 1990. 63.
- ⁵⁸ Bonfini 1995. 1000–1001.
- ⁵⁹ Istvánffy 2001. 94.
- ⁶⁰ Generál 1987. 79. Rázsó Gyula: *Hunyadi Mátyás török politikája*. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László) Budapest, 1990. 149–200.
- ⁶¹ Pálosfalvi Tamás: *Memmi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán*. Történelmi Szemle, 2017/3. 420.